

factor, which is displayed in the defects of school and family education; the psychological factor that reveals unfavourable features of the interaction of the individual with his closest surrounding in the family, on the street, in a group, and which is primarily displayed in actively-elective attitude of the individual to the communicational environment, to the norms and values of his environment; the social factor, which is determined by the social, economic and political conditions of the society existence.

Key words: teenagers, personality, deviant behavior, factors, theories, concepts, sociological approach, psychological approach.

Received January 05, 2015

Revised January 18, 2015

Accepted February 11, 2015

УДК 159.922.75

О.М. Чорна

elenachorna777@mail.ru

Особливості розвитку фантазії молодших школярів у процесі образотворчої діяльності

Chorna O.M. The features of the development of junior pupils' imagination in the fine art activity / O.M. Chorna // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D.Maksymenko, L.A.Onufrieva. – Issue 28. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2015. – P. 637–657.

О.М. Чорна. Особливості розвитку фантазії молодших школярів у процесі образотворчої діяльності. У статті наголошується на необхідності розвитку фантазії молодших школярів як важливого чинника становлення їх творчої особистості. Підкреслюється, що молодший шкільний вік є сензитивним періодом для розвитку фантазії, а тому завданням сучасної початкової школи є використання сприятливого для розвитку цієї психічної функції періоду. На основі теоретичного аналізу психолого-педагогічних досліджень виявлено закономірності розвитку образотворчої діяльності дітей. На основі власних емпіричних досліджень визначено типові тенденції в розвитку образотворчої діяльності хлопчиків і дівчаток. Виявлено, що на зміст малюнків, а також характер їх зображення впливає гендерна соціалізація дітей. Розкрито психолого-педагогічні особливості розвитку фантазії молодших школярів.

рів у процесі образотворчої діяльності. З'ясовано основні причини гальмування розвитку фантазії учнів. Обґрунтовано методичні рекомендації для вчителів щодо розвитку фантазії молодших школярів у процесі образотворчої діяльності. Запропоновано завдання, які вчителі можуть використовувати з метою розвитку фантазії учнів на уроках з образотворчого мистецтва. Показано, що для розвитку особистості учнів та їх фантазії учитель повинен забезпечити на уроці сприятливу психологічну атмосферу. Зроблено висновок, що лише творчий вчитель може сприяти формуванню творчої особистості учнів, позитивно впливати на розвиток їхньої фантазії. Доведено, що образотворче мистецтво як навчальний предмет має великі можливості для залучення дітей до художньо-творчої діяльності, розвитку їхньої фантазії. Окреслено перспективи подальших досліджень щодо проблеми розвитку фантазії молодших школярів.

Ключові слова: фантазія, розвиток фантазії, молодший школяр, творча особистість, образотворча діяльність, образотворча самодіяльність, прийоми фантазування, урок образотворчого мистецтва.

Е.Н. Чёрная. Особенности развития фантазии младших школьников в процессе изобразительной деятельности. В статье акцентируется внимание на необходимости развития фантазии младших школьников как важного фактора становления их творческой личности. Подчеркивается, что младший школьный возраст является сензитивным периодом для развития фантазии, а поэтому заданием современной начальной школы является использование благоприятного для развития этой психической функции периода. На основе теоретического анализа психолого-педагогических исследований выявлены закономерности развития изобразительной деятельности детей. На основе собственных эмпирических исследований определены типичные тенденции в развитии изобразительной деятельности мальчиков и девочек. Выявлено, что на содержание рисунков, а также характер их изображения влияет гендерная социализация детей. Раскрыты психолого-педагогические особенности развития фантазии младших школьников в процессе изобразительной деятельности. Выяснены основные причины торможения развития фантазии учеников. Обоснованы методические рекомендации для учителей по развитию фантазии младших школьников в процессе изобразительной деятельности. Предложены задания, которые учителя могут использовать в целях развития фантазии учеников на уроках изобразительного искусства. Показано, что для развития личности учащихся и их фантазии учитель должен обеспечить на уроке благоприятную психологическую атмосферу. Сделан вывод, что только творческий учитель может способствовать формированию творческой личности учеников, положительно влиять на развитие их фантазии. Доказано, что изобразительное искусство, как учебный предмет, имеет большие возможности для приобщения детей к художественно-творческой деятель-

ности, розвитку їх фантазії. Определены перспективи дальнейших исследований по проблеме развития фантазии младших школьников.

Ключевые слова: фантазия, развитие фантазии, младший школьник, творческая личность, изобразительная деятельность, изобразительная самодеятельность, приёмы фантазирования, урок изобразительного искусства.

Постановка проблеми. В умовах розбудови незалежної державності й долучення України до європейського співтовариства особливої актуальності набуває проблема розвитку творчої особистості, здатної самостійно мислити, генерувати оригінальні ідеї, приймати сміливі, нестандартні рішення та відповідати за їх реалізацію. Особливо ця проблема стосується підростаючого покоління, від якого значною мірою залежить майбутнє нашої держави.

Як відомо, основною характеристикою творчої особистості, її діяльності є творча уява, фантазія (Л. Виготський, В. Давидов, О. Дудецький, Е. Ільєнков, Г. Костюк, В. Кудрявцев, А. Петровський, В. Роменець, С. Рубінштейн). Сензитивним періодом для розвитку цієї психічної функції, за визначенням психологів, є дошкільний, а також молодший шкільний вік. Тому завдання сучасної початкової школи полягає в необхідності використати сприятливий для розвитку фантазії період – молодший шкільний вік.

Великі можливості для розвитку фантазії молодших школярів, на нашу думку, мають предмети художньо-естетичного циклу, зокрема образотворче мистецтво, що поєднують у собі теоретичні та практичні заняття, результатом яких є реальний продукт творчості дитини. Саме тому необхідно, щоб під час навчання образотворчому мистецтву учні разом із засвоєнням знань, умінь і навичок образотворчої діяльності набували досвіду творчої діяльності. Разом із тим, аналіз досвіду роботи шкіл, в яких нами проводилося експериментальне дослідження, дозволяє стверджувати, що не завжди увага вчителів спрямовується на розвиток творчої уяви, фантазії учнів у процесі навчання образотворчому мистецтву. На жаль, не в усіх учителів вистачає досвіду, терпіння, а можливо, власної творчої уяви, щоб враховувати особливості дитячої уяви і широко застосовувати її в навчально-виховному процесі. Деякі вчителі у проявах фантазії не знаходять ніякої користі, помилково вважаючи, що прагнення дитини до фантазування віддаляє її від реальності. Вони схильні приписувати їй шкідливі впливи, уникають її вивчення, перевірки та практичного використання. Проте, як слушно з цього

приводу зауважив П. Блонський, «для того, щоб дитина не втратила почуття реальності, потрібно не розвиток її уяви стримувати, а розвивати паралельно з уявою критичну наукову думку. Фантазія і дійсність – не вороги; погано – фантазія і погане знання дійсності» [1, с. 79].

Також у деяких учителів викликає занепокоєння той факт, що творчість у навчанні зменшує формальні знання, на вивчення яких залишається менше часу. Хоча, як зазначав В. Сухомлинський, найстрашніше у зневажанні розвитком дитячої фантазії – формалізм у засвоєнні знань, зниження в учнів інтересу до навчання. «Вкладаючи в голову дітям готові істини, узагальнення, умовиводи, вчитель іноді не дає їм можливості навіть наблизитися до джерела думки і живого слова, зв'язує крила мрії, фантазії, творчості. З живої, активної, діяльної істоти дитина перетворюється ніби в запам'ятовуючий пристрій... Ні, так не повинно бути» [22, с. 86].

Аналіз успішності учнів молодших класів з навчального предмета «Образотворче мистецтво» показав, що до четвертого класу вона різко знижується. Так, у результаті опитування учнів четвертих класів (68 респондентів ЗОШ №12, №30 м. Вінниці) було виявлено, що майже кожний із цих учнів, завершує навчання у початковій школі, відчуває різного роду труднощі у вивченні образотворчого мистецтва. Зокрема, вони вказують на проблеми у виборі теми (43 %), створенні задума (83 %), композиційному розміщенні на аркуші (37 %), передачі руху (74 %), зображенні фігури і портрета людини (62 %), роботі з фарбами (51 %). Усі ці труднощі, на нашу думку, певною мірою пов'язані з недостатнім рівнем розвитку фантазії учнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню образотворчої діяльності дітей присвячена чимала кількість теоретико-експериментальних досліджень психологів і педагогів. На особливу увагу, зокрема, заслуговують наукові праці Н. Ветлугіної, Л. Виготського, О. Дудецького, О. Дяченко, Є. Ігнат'єва, Т. Комарової, Т. Козакової, В. Кузіна, Г. Лабунської, О. Меліка-Пашаєва, В. Мухіної, О. Нікіфорової, Ю. Полуянова, І. Сакуліної, В. Роменця, Б. Теплова.

Мета нашого дослідження – виявити особливості розвитку фантазії молодших школярів у процесі образотворчої діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дошкільний і молодший шкільний вік є тим періодом дитинства, впродовж якого образотворча діяльність може стати і найчастіше є стійким захопленням не тільки особливо обдарованих, а стає майже усіх

дітей. Так, діти дошкільного віку, як правило, багато й охоче малюють, виявляючи у такий спосіб особливості свого бачення навколишнього світу, а також ставлення до того, що в ньому відбувається. Творчі сили дошкільників зосереджуються на малюванні не випадково, а тому, що саме за допомогою малювання вони мають можливість найбільш легко виразити те, що ними оволодіває. В дитячих малюнках, як правило, відображається досвід, інтереси, захоплення, переживання. Все те, про що діти хотіли б розповісти, вони зображають у своїх малюнках. Малювання для дітей є діяльністю, в якій вони пізнають світ і розповідають про нього.

Психологи дійшли до спільного висновку, що для дітей цього віку малювання є ніби графічною розповіддю. Так, зокрема, Л. Виготський розглядає малювання дитини як попередню стадію її писемного мовлення. На його думку, «малювання дитини з психологічної точки зору є не що інше, як своєрідне графічне мовлення, графічна розповідь про що-небудь... Техніка дитячого малюнка показує, безсумнівно, що малюнок є саме графічною розповіддю, тобто своєрідним писемним мовленням дитини» [3, с. 186].

Наприкінці дошкільного віку малювання починає формуватися в стійку, внутрішньо мотивовану образотворчу самодіяльність, обов'язковою умовою виникнення якої є можливість малювати те, що найбільше цікавить дитину. У перші шкільні роки в малюнках дітей з'являються теми, яких раніше не було, що пов'язано зі поповненням досвіду дітей новими знаннями, вміннями й навичками. У молодших школярів дуже швидко виникає розподіл, який вони так і називають: «малювання для себе» і «малювання для школи». Одні діти продовжують захоплено малювати вдома, інші малюють «для себе» у гуртках, художніх студіях. Але в багатьох із них усе ж таки поступово зникає бажання малювати за власним бажанням і, як наслідок, зникає образотворча самодіяльність. Наприкінці молодшого шкільного віку таке бажання зберігається тільки в окремих дітей, як правило, найбільш обдарованих, а також у тих, в кого умови виховання вдома або в школі стимулюють заняття малюванням і спонукають його розвиватися [16; 17].

Основна тенденція у розвитку фантазії молодших школярів – це перехід до більш правильного і повного відображення оточуючої дійсності. У шкільні роки підсилюється прагнення дітей до точного зображення різних предметів і явищ навколишнього світу. Відповідно, підвищується їх вимогливість до виконання малюнка. Приблизне й схематичне зображення шко-

лярів уже не задовольняє. Оволодіння відповідними знаннями, уміннями і навичками у процесі навчання образотворчому мистецтву, розвиток критичного мислення, збільшення зорових уявлень про оточуючу дійсність спонукає дітей пред'являти до своїх творінь вимоги, які, як правило, випереджають їх образотворчі можливості. На шкільних уроках малюнки оцінюються не тільки вчителем, але й однокласниками. Отже, змінюється саме призначення малюнка. Тепер він призначений не тільки для самої дитини і дуже поблажливих до неї близьких людей, але й для багатьох інших, і має бути їм зрозумілим [14; 16].

Аналізуючи малюнки дітей, отримані внаслідок виконання ними субтестів «Закінчи малюнок», «Паралельні лінії» тесту П. Торренса [13] і субтесту «Складання зображень» тесту Дж. Гілфорда [10], нами було виявлено, що на зміст малюнків, а також характер їх зображення впливає стать дитини. За словами Є. Ільїна, «в молодшому шкільному віці відбувається активне усвідомлення своєї гендерної ролі, а тому в малюнках спостерігається приналежність дитини до того чи іншого гендеру, що виражається в промальовуванні традиційних атрибутів (символів) маскулінності-фемінності» [7, с. 130]. Так, на малюнках дівчаток переважають зображення різних рослин і тварин, аксесуари (браслет, корона, приколка, намисто, парасолька, сумочка), косметичні засоби (губна помада, лак для нігтів), різноманітне вбрання, яке оздоблене бантиками, рюшами, ґудзиками, канцелярські і шкільні приладдя, засоби для шиття і рукоділля, предмети домашнього вжитку, різні види абстрактних зображень, орнаменти, візерунки, фантастичні створіння (русалка, Баба-Яга, фея), а також зображення дівчаток, принцес і ляльок. У той же час, на малюнках хлопчиків переважають різні види наземного, водного і повітряного транспорту та їх частини, будівлі й будівельні матеріали, інструменти, механізми й прилади, дороги й дорожні системи, різні види спорту й спортивні знаряддя, військова техніка і зброя, а також різноманітні страхіття (монстри, привиди, дракони, вампіри, НЛО, скелети). Щодо зображень страхіть, яких досить багато на малюнках хлопчиків, ми вважаємо, що, малюючи їх, хлопчики дещо долучаються до їх сили й могутності, адже, якщо вони їх зображають, то значить не відчувають страху перед ними, а, навпаки, захоплюються їх силою. Також, варто зауважити, що для дівчаток характерні статичні малюнки, а для хлопчиків – динамічні.

Результати наших досліджень узгоджуються з результатами досліджень інших науковців, зокрема: О. Завгородньої,

В. Мухіної, В. Роменця. Так, О. Завгородня вказувала на те, що «в малюнках хлопчиків частіше, ніж у дівчаток, зустрічаються будинки та машини, а у дівчаток значно частіше тварини і квіти. Для дівчаток більш характерно використання плавних ліній, овальних форм. Хлопчики частіше, ніж дівчатка, використовують прямі лінії, прямокутні форми» [5, с. 147].

В. Мухіна, характеризуючи відмінності малюнків дівчаток і хлопчиків, також підкреслювала вплив гендерної соціалізації дітей. Дослідниця вважає, «дорослі свідомо чи несвідомо орієнтують дитину на жіночу чи чоловічу роль: заохочують активність, ініціативність хлопчиків, більш толерантно ставляться до прояву їх агресивності; від дівчаток очікують чуйності, турботливості, емоційності». І далі: «Загальна спрямованість на ідентифікацію зі своєю статтю надає певного змісту малюнкам дітей: хлопчики, особливо сензитивні до чоловічих ролей, малюють будівництво будинків і міст, магістралі з автомобілями, літаки в небі, кораблі в морі, а також війни, бійки і зброю. Дівчатка, сензитивні до жіночих ролей, схильні малювати гарненьких дівчаток, принцес, квіти, садочки, усілякі візерунки, членів сім'ї, особливо мам з доньками» [15, с. 179].

В. Роменець зазначав, що з перших кроків образотворчої діяльності дитини помітним є вплив статі на вибір об'єкта і характер відтворення цього об'єкта на малюнку. За його словами, «квіти і вбрання – найперший предмет зображення у дівчаток. Техніка (насамперед військова), панорами грандіозних баталій, в яких беруть участь усі види військової техніки, – найулюбленіша тема творчості у хлопчиків. Звичайно в батальну тематику «вріваються» мирні сюжети, але й вони мають значну технічну оснащеність» [19, с. 58]. Щодо хлопчиків, то В. Роменець говорить про переважання на їхніх малюнках «технічного бачення». Захоплення технічною стороною буття є їх характерною особливістю. На думку В. Роменця, хлопчики підсвідомо шукають образи, в яких виявлялась би фізична сила, спритність, а дівчатка – образи, що незмінно свідчили б про зародження і розквіт життя. Так, характеризуючи малюнки дітей, які малювали в один і той же час на одному і тому ж столі, він зазначав, що «дівчинка малює квіти, що тягнуться до сонця, а хлопчик – велику кількість гарматних жерл, що стріляють величезними снарядами прямо в небо і вивергають стовпи полум'я. Ось як установлюється зв'язок між небом і землею в дівчинки і хлопчика» [19, с. 61–62].

Воднораз, серед дитячих малюнків є й такі, про які важко сказати, хто їх намалював: хлопчик чи дівчинка. У деяких ви-

падках ми спостерігаємо у дітей схильність до ціннісних орієнтацій іншої статі, коли раптом хлопчики починають захоплюватися малюванням малюнків з дівчачою тематикою, а дівчатка малюють батальні сцени. На думку В. Мухіної, така ідентифікація з іншою статтю в нормі обумовлена вибором дитиною свого кумира серед представників іншої статі і несвідомим наслідуванням за усіма його проявами (найчастіше це старший брат або сестра). Хоча, як правило, з часом, на думку психолога, домінуючий вплив кумира поступається місцем стереотипним суспільним очікуванням [15].

Психологи і педагоги (Н. Ветлугіна, Л. Виготський, О. Дудецький, Є. Ігнат'єв, Т. Комарова, В. Кузін, В. Мухіна, С. Рубінштейн, Ю. Самарін), які приділили значну увагу розробці питань розвитку образотворчої діяльності дітей, зазначають, що творча уява гальмується і навіть згасає у тих випадках, коли дитина не володіє достатніми знаннями, вміннями і навичками образотворчої діяльності. Адже нерідко можна спостерігати ситуацію, коли учні наприкінці навчання у початковій школі перестають любити малювати тому, що підвищений рівень вимог до своїх малюнків не може бути задоволений через нестачу знань, умінь і навичок у сфері образотворчої грамоти. Так, С. Рубінштейн відзначав, що розвиток творчої уяви обумовлений певною мірою технікою, і її відсутність або недосконалість, її неадекватність творчим завданням художника може скувати його фантазію. Розглядаючи творчу діяльність художника, С. Рубінштейн писав: «Творчий розвиток художника здійснюється часто в своєрідній діалектиці його творчих задумів і його техніки; нові творчі задуми для свого втілення потребують інколи оволодіння новими технічними засобами; оволодіння новими технічними засобами створює нові творчі можливості, відкриває простір для нових творчих задумів, а нові творчі задуми потребують подальшого розвитку і вдосконалення техніки і т. д.» [20, с. 302]. А тому учням необхідно оволодіти художніми техніками, матеріалами й інструментами образотворчого мистецтва, що дозволить їм втілювати свої задуми в нових творчих продуктах і сприятиме, таким чином, розвитку їхньої фантазії.

Окрім того, причиною занепаду уяви є звичка учнів діяти за вказівкою вчителя, зразком, шаблоном. Як правило, у процесі навчання образотворчому мистецтву учні намагаються постійно вдосконалювати графічні образи, додавати до них нові елементи, які відображають характерні риси зображуваних об'єктів. Поступово графічні образи все більше починають відповідати

реально існуючим об'єктам. Проте в дитячому малюванні існує тенденція до закріплення звичних графічних образів і, як наслідок, утворення, так званих, сталих шаблонів. Образотворчі шаблони являють собою досить міцні утворення, оскільки вони відповідають елементарним вимогам і знаходять визнання в оточуючих людей. Засвоюючи шаблон, дитина починає переносити його з одного малюнка на інший, майже не замислюючись над його вдосконаленням, у зображенні його якимось по-іншому, а не в звичному вигляді. Закріплення графічних образів, перетворення їх на шаблони є досить небезпечним як для розвитку фантазії, так і для розвитку дитячої образотворчої діяльності взагалі. А тому завданням навчання образотворчому мистецтву має бути засвоєння учнями нових графічних образів і руйнування утворених шаблонів як неперервний процес [15].

Гальмування розвитку фантазії учнів може також спостерігатися у ситуації культивування «сваволі» фантазії, орієнтації на «оригінальність заради оригінальності». Варто зауважити, що не кожен витвір фантазії є творчим продуктом. Ми погоджуємося з думкою, згідно якої комбінування окремих елементів у новий цілісний образ повинно здійснюватися не свавільно, тобто не як-небудь, а завжди підпорядковуватися певній смисловій тенденції особистості (Е. Ільєнков, В. Кудрявцев, В. Роменець, С. Рубінштейн). Це означає, що лише ті комбінації можна вважати творчими, які наділені певним смислом. Е. Ільєнков, зокрема, зазначав, що продуктивна уява, з одного боку, протистоїть свавільному, безглуздому, без усіляких на те об'єктивних підстав, поєднанню елементів, а з другого, – некритичному наслідуванню готових, раніше засвоєних схем, штампів [6]. В. Кудрявцевим було запропоновано для оцінювання продуктів творчості дітей використовувати таку характеристику, як «смисловий реалізм уяви», суть якої полягає у побудові реалістичної картини дійсності. Дослідник вважає, для того, щоб оцінити вигадане, потрібно спершу спробувати проникнути у смислову логіку дитячого образу. Він може бути довільною комбінацією різних елементів, узятих дитиною з наявного досвіду, однак той самий образ може виявитися дійсно творчим продуктом, виражати деякий самотутній задум [11]. Отже, лише ті вигадки можна вважати справді творчими, які наділені певним змістом, створюються не випадково, а завжди мотивовані певною смисловою тенденцією.

Уміння уявити свій майбутній малюнок, створити його задум є найбільш яскравим показником розвитку уяви дитини. Створення задуму – це, на думку Е. Ільєнкова, здатність «по-

бачити ціле раніше частин» [6]. Задум як загальна, нерозгорнута ідея малюнка виникає у формі цілісного, проте ще не досить конкретизованого образу. Створення в уяві цілісного і закінченого образу витвору є необхідною умовою успішного його втілення. Характерною ознакою фантазії дітей молодшого шкільного віку є довільність. Саме ця особливість фантазії безпосередньо пов'язана зі здатністю дитини породжувати свій власний задум витвору, визначати план реалізації цього задуму, орієнтувати себе на результат, тобто створення закінченого витвору.

Для втілення своїх задумів у творчих продуктах учням необхідно, як ми вже зазначали, оволодіти художніми техніками, матеріалами й інструментами образотворчого мистецтва, їх виражальними можливостями. Учитель має слідкувати за тим, щоб у дітей були правильно підібрані матеріали й інструменти відповідно до техніки, в якій вони будуть втілювати свої творчі задуми. Адже не вдало підібрані, наприклад, тверді олівці, гладенький папір, затуплені ножиці і т. п. змушують дитину більше займатися непіддатливим матеріалом або інструментом, ніж самим витвором. А це, на думку Ю. Полуянова, має пряме відношення до роботи уяви. Образи, що виникають у дітей, хоча й яскраві, проте не досить стійкі, а тому, миттєво виникнувши, вони можуть так само швидко зникнути або змінитися. Відволікаючись, дитина може втратити уявлення про свій першочерговий задум [16, с. 24].

Діти, зазвичай, «бачать» на своїх малюнках те, що задумали, проте реально не завжди все зображають. Автор малюнка знає свій задум і йому може здаватися, що зображене є зрозумілим для оточуючих. Щоб оцінити, чи це так, потрібен глядач, який бачить результат, а не намір художника. Діти мають навчитися створювати малюнок, оцінюючи його ніби очима оточуючих людей, дивлячись на нього ніби зі сторони, займаючи позицію глядача. Для розвитку зазначеного уміння вчитель може використовувати вправу «Художник-глядач». Учні працюють в парах, де один із них займає позицію «художника», а другий – позицію «глядача». Перед тим, як почати малювати, «художник» записує словесний виклад задуму на аркуші паперу або розповідає його усно учневі, який буде критично оцінювати його малюнок. Отже, контроль, здійснюваний дитиною-«глядачем» над створенням малюнка, набуває для дитини-«художника» значення вказівки на неправильний (відносно його задуму) і недостатній (відносно його результату) спосіб зображення. Це дозволяє «художнику» розгледіти свої дії та їх результат очима іншої

людини. Адже у процесі обговорення, яке відбувається у формі запитань і відповідей, правки в змістове навантаження малюнка вносяться таким чином, щоб не словесні пояснення, а зорове сприймання малюнка визначало його зміст. Після того як «художники» спільно з «глядачами» досягли єдиного бачення малюнка, вони міняються місцями. В результаті виконання таких завдань в одній дитині легко поєднуються почергово обидві позиції і, як наслідок, формується нова – «художник-глядач» [16].

Варто зазначити, що розвиток творчої уяви учнів може здійснюватися лише в творчій діяльності, спеціально організованій учителем у процесі навчання. С. Рубінштейн, зокрема, розглядаючи взаємозв'язок творчої діяльності і ролі творчої уяви у ній, писав: «Уява і творчість тісно пов'язані між собою. Зв'язок між ними, проте, не такий, щоб можна було виходити з уяви як самодостатньої функції і виводити з неї творчість як продукт її функціонування. Провідною вважається зворотна залежність, уява формується у процесі творчої діяльності» [20, с. 300]. Саме тому на уроках образотворчого мистецтва слід використовувати завдання творчого характеру, що спонукають учнів до творчого самовираження, сприяють розвитку їхньої фантазії. Так, зокрема, вчителі можуть використовувати спеціальні ігри-вправи, запропоновані нами, а також іншими психологами і педагогами [9; 10; 14; 21]. Ось деякі з них:

«Загадковий інопланетянин». Учитель розповідає учням, що на далеких планетах живуть інопланетяни. Їхня зовнішність залежить від форми планети, на якій вони проживають. Наприклад, на планеті круглої форми живуть інопланетяни, усі частини тіла яких круглої форми. Учням на власний вибір необхідно обрати форму планети і відповідно їй зобразити інопланетянина, а також дати йому ім'я.

«Прямокутне королівство». Учитель говорить учням: «Уявіть собі, що ви вирушили в подорож по світу і раптом потрапили до Прямокутного (Круглого, Квадратного, Трикутного, Ромбоподібного і т.д.) королівства. У ньому все без винятку прямокутної форми. Намалюйте, яким ви уявляєте собі це королівство». Учителю необхідно наголосити дітям, що залежно від того, в «королівство» якої форми вони «потрапили», в своїх малюнках вони можуть використовувати геометричну фігуру лише тієї ж самої форми, але багаторазово і яких завгодно розмірів.

«Цікава мозаїка». Учитель пропонує учням, використовуючи набір геометричних фігур (коло, прямокутник, трапеція, трикутник), намалювати якомога більше різних предметів. При-

чому кожна з запропонованих фігур можна використовувати по декілька разів і яких завгодно розмірів. Не дозволяється лише використовувати інші геометричні фігури та лінії.

«Закарлючки». Учитель роздає учням аркуші з зображеннями на них закарлючками. Після цього пропонує учням уважно придивитися до поданих закарлючок і домалювати кожна з них до завершеного зображення. Утворені зображення необхідно підписати.

«Незакінчений малюнок». Учитель роздає учням аркуші з зображеннями на них окремими елементами. Учнім необхідно, використовуючи запропоновані елементи, зобразити тематичний малюнок, придумавши йому назву.

«Три фарби». Учитель пропонує учням взяти три фарби, які найкраще, на їх думку, поєднуються між собою, і розфарбувати ними весь аркуш. Після цього дітям необхідно придумати до своїх малюнків якомога більше назв.

«Музичний малюнок». Учитель включає для прослуховування будь-який музичний твір і пропонує учням із закритими очима проводити на аркуші довільні лінії у відповідності зі сприйманням музики. Потім треба знайти в утвореному розмаїтті ліній образи, обвести їх кольоровими олівцями, розмалювати, а також підписати, придумавши їм назви.

«Малюнок у декілька рук». Учитель пропонує учням уявити будь-який образ. Потім перший учень на аркуші паперу зображує окремий елемент загаданого образу. Наступний учень, відштовхуючись від попередньо заданого елемента, продовжує малюнок, намагаючись використати зображення попередника для реалізації власного задуму. Так само діють по черзі решта учнів. Кінцевий результат, як правило, непередбачуваний і неочікуваний.

За бажанням усі ці ігри-вправи можуть бути видозмінені і доповнені як за змістом, так і за методикою проведення. Як правило, діти швидко включаються у запропоновану роботу. Вчителю при цьому необхідно пам'ятати, що лише систематична, цілеспрямована робота сприятиме розвитку фантазії молодших школярів. Вона в жодному разі не повинна бути епізодичною чи штучно відокремленою від програмного матеріалу навчального предмета. Таким чином, розвитку фантазії учнів сприятиме удосконалення змісту уроків з образотворчого мистецтва через використання системи творчих завдань.

Розвитку фантазії молодших школярів сприяє така ситуація, коли вони розуміють значення творчої діяльності, яку ви-

конують, наприклад, виготовлення святкової листівки для привітання мами. Створений в уяві позитивно емоційно заряджений образ спонукає дитину працювати над розробкою та втіленням свого задуму в творчому продукті. Створення нових змістовних образів вимагає підпорядкування діяльності уяви певній меті, добору необхідного матеріалу. Без відповідного регулювання процес уяви може перетворитися на потік, хоч і яскравих, але випадкових образів.

Між фантазією і емоціями існує тісний зв'язок, що залежить від того, в якому емоційному стані знаходиться людина, які почуття сповнюють її. Адже відомо, що будь-яка емоція, почуття намагається знайти своє втілення у відповідних образах [4]. Тому дуже важливо, щоб теми, які учні будуть намагатися розкрити у своїх витворах, були значимі для них, викликали емоційний відгук. Усе це вказує на те, що, наприклад, під час малювання на вільну тему вчитель може запропонувати декілька тем, але не обмежувати вибір тільки ними, а дати можливість учням самостійно обрати будь-яку на свій смак.

Значну роль у розвитку фантазії учнів відіграє організація колективної творчої діяльності (наприклад, створення великих моделей, колективний малюнок крейдою на асфальті, виготовлення костюмів і декорацій для інсценізації казки тощо). Виконання учнями колективних творчих завдань, як правило, супроводжується захопленням спільною метою, активним обміном творчими ідеями, виробленням уміння працювати в команді, усвідомленням власної відповідальності за покращення загального результату. Крім того, більш здібні діти своїм прикладом активізують менш здібних.

Потужним каталізатором дитячої творчості є власний приклад учителя, безпосереднє виконання ним того чи іншого завдання (наприклад, створення на демонстраційному аркушеві власного малюнка). У такому випадку в дітей спостерігається захоплення роботою вчителя, прагнення працювати так само легко і натхненно, а це – ще одна спонuka до творчості. «Що може бути краще фантазування разом із дітьми», – зауважував П. Блонський. Розвитку фантазії дітей сприяє «поштовх зі сторони вчителя, його робота разом з учнями, сумісне фантазування» [1, с. 79].

З метою розвитку фантазії молодших школярів учитель може використовувати різні форми уроку. Нестандартні уроки більше подобаються учням, ніж буденні навчальні заняття. У них незвичні задум, організація, методика проведення. Наприклад, урок-подорож, на якому діти подумки вирушають у подо-

рож, споглядають картини відповідної тематики, слухають музичні твори, створюють малюнки на дану тему. Урок-екскурсія, під час якого учні разом з учителем вирушають за межі класу з метою спостереження об'єктів і явищ оточуючої дійсності, збагачення зорового досвіду, пам'яті, що сприяє розвитку уяви учнів. Адже процес створення нових образів уяви починається в дітей з загального – передачі суттєвих ознак об'єкта на малюнку. Поступово за допомогою опори на реальні сприйняття образ наповнюється окремими деталями, вдосконалюється. Урок-вистава, побудований на конкретному театральному сюжеті, до якого учні самостійно створюють афішу, декорації, костюми, маски. Урок-картинна галерея, на якому учні переглядають картини одного автора, або на певну тематику. Твори образотворчого мистецтва вчать дітей не тільки шукати джерело задумів для своїх малюнків у навколишній дійсності, але й показують в ній те цікаве, чого раніше самі діти не помічали. Урок-інтерв'ю, на якому учні спілкуються з професійними художниками. Такий урок може проводитися у творчій лабораторії художника, що дозволить учням на власні очі побачити народження витвору мистецтва, зрозуміти ідейний задум художника, проникнути в глибинну сутність його твору шляхом перегляду ескізів, начерків, замальовок, записів думок про задум і його втілення. Усе це допоможе учням зрозуміти, як ретельно відбирав художник задум і засоби виразності для його втілення.

Ще одним методом розвитку фантазії учнів є усне малювання. Якщо реальна образотворча діяльність будується на основі техніко-зображувальних можливостей, якими володіє на даному рівні розвитку учень і до яких він у цьому віці ставиться критично, то усне малювання здійснюється в уяві. Це дає можливість дитині виходити за рамки безпосереднього досвіду образотворчої діяльності і здійснювати роботу на рівні, наближеному до теоретичного [8].

Досить цікавим методом розвитку фантазії учнів є виконання ними максимальної кількості ескізів і варіантів майбутнього малюнка, що виражають ідею, з подальшим відбором кращого, оригінального рішення. Даний метод називається «метод на вищерпування уяви», запропонований Є. Ігнат'євим. Він першочергово використовувався як метод констатації розвитку творчої уяви учнів. Вперше як засіб розвитку творчої уяви використав його В. Кузін. Метод полягає у виконанні учнями цілої низки ескізів (якомога більше) на одну тему за обмежений учителем час (10-15 хв.). Після завершення ескізної роботи учні повинні зро-

бити вибір кращого ескізу для виконання на його основі малюнка [12].

Створення нових образів фантазії завжди здійснюється за допомогою спеціальних прийомів. Як зазначав С. Рубінштейн, «перетворення дійсності в уяві не є чисто довільною її зміною, воно має свої закономірні шляхи, які знаходять своє вираження в типових способах або прийомах перетворення» [20, с. 304]. Зазвичай виділяють такі основні прийоми фантазування, як аглютинація, акцентування, гіперболізація, літота, схематизація, типізація [19; 20]. Для того, щоб діти могли плідно фантазувати, вони повинні знати, як це робити, тобто володіти прийомами фантазування, а тому завдання вчителя – допомогти їм оволодіти ними. Для цього він може використати спеціальні ігри-вправи, запропоновані нами, а також іншими психологами і педагогами [8; 9; 10; 14; 21]. Ось деякі з них:

Аглютинація.

«Неіснуюча тварина». Учням пропонуються різні елементи зображень тварин, з яких потрібно вигадати і намалювати неіснуючу тварину, назвати її, розказати про її особливості.

«Натюрморт». Учням потрібно намалювати натюрморт на запропоновану тему. Зазвичай художники малюють натюрморт з натури, але в даному випадку необхідно створити в уяві власний натюрморт, а потім зобразити його на папері. Пропоновані теми для натюрморту: «Метелик на квіточці», «Апельсини на тарілці» і т. д.

«Подорож у майбутнє». Учням необхідно намалювати, якими вони себе уявляють у майбутньому, наприклад, через 10 років.

«Подорож у підводне царство». Перед виконанням завдання учитель може прочитати учням уривки з казки Г. Андерсена «Русалонька», де є опис підводного царства. Школярам пропонується здійснити уявну подорож у підводний світ і зобразити, що там можна було б побачити.

«Політ на іншу планету». Учням пропонується здійснити уявну подорож на космічному кораблі на іншу планету і зобразити, що можна було би спостерігати з ілюмінатора у відкритому космосі під час польоту.

Акцентування.

«Чарівники». Учитель роздає учням аркуші паперу, на кожному з яких намальовані два однакові чарівники, і пропонує домалювати їх таким чином, щоб один із них перетворився на доброго чарівника, а другий – на злого. Для дівчаток можна замінити зображення чарівників на чарівниць.

«Карикатури». Учитель пропонує учням намалювати карикатуру на будь-якого казкового персонажа, або на людей, які оточують їх (наприклад, на занадто балакучих, «влізливих» і т.д.).

«Цікаві пейзажі». Учитель пропонує учням намалювати малюнки на теми: «Нічне місто», «Осіній ліс» і т. д.

«Дружні шаржі». Учитель пропонує учням намалювати дружні шаржі на будь-якого казкового персонажа, або на людей, які оточують їх.

Гіперболізація – літота.

«Карлики й велетні». Учнім потрібно намалювати портрет карлика або велетня (на вибір дітей) так, щоб було зрозуміло, що це дійсно дуже маленька або величезна людина.

Схематизація.

«На що це схоже?» Учитель роздає аркуші зі схематичними зображеннями. Учнім необхідно написати, на що схоже кожне зображення.

«Іграшкові подарунки». Учитель показує картки зі схематичним зображенням іграшок. Учнім необхідно відгадати, яка ж іграшка прихована у тому чи іншому зображенні. Можна також запропонувати учням самостійно зробити на аркушах схематичні зображення іграшок. Тоді кожна дитина представляє своє зображення, а інші намагаються відгадати, яка іграшка в ньому прихована.

«Чарівні окуляри». Учитель розповідає учням про «чарівні окуляри», які можуть бути будь-якої форми. «Чарівність» окулярів полягає у тому, що варто їх лише одягнути, як усе навколо набуває їхньої форми. Так, одягнувши окуляри квадратної форми, буде здаватися, що все навколо складається з квадратних елементів. Учитель пропонує зразки «чарівних окулярів», які учні обирають за власним бажанням. Завдання зобразити, що вони побачать, одягнувши «чарівні окуляри», коли вийдуть на прогулянку до лісу, зоопарку і т. д.

Типізація.

«У світі професій». Учитель пропонує учням намалювати професійні образи, наприклад, лікаря, вчителя, будівельника і т. д., а потім розказати про свої малюнки, зокрема про те, які ознаки вони виділили у представників цих професій. Так, розглядаючи й обговорюючи малюнки, можна виявити типові ознаки, характерні для людей тієї чи іншої професії.

«Вирази обличчя». Учитель показує плакат, на якому схематично зображені обличчя, кожне з яких виражає певну емоцію,

і пропонує учням, уважно розглянувши їх, назвати, які емоції виражає кожне з них, а також сказати, які вирази обличчя найбільш типові для людей веселих, сумних, сердитих і т. д.

На особливу увагу у розвитку фантазії молодших школярів заслуговує ілюстрування казок. Усі діти люблять читати казки, а також розглядати ілюстрації до них. А тому вчитель може запропонувати учням обрати казку, вибрати з неї найулюбленіші епізоди. А уявивши себе художниками-ілюстраторами, намалювати до них ілюстрації. Це також сприятиме синтезуванню образів в уяві шляхом аглютинації, акцентування, гіперболізації, літоти, схематизації і типізації.

Для розвитку фантазії учнів учитель має забезпечити на уроці сприятливу психологічну атмосферу. На глибоке переконання І. Волкова, творчій діяльності учнів сприяє дотримання вчителем таких умов: не нав'язувати учневі свої думки, не заперечувати його пропозицій, можна лише частково надавати допомогу (якщо, звичайно, в цьому є потреба); виявляти віру у творчі можливості учнів, ставитися до них як до повноцінних партнерів, змінити позицію «зверхності» на позицію «рівності», бути «не над учнями, а разом із ними»; виявляти щирість у поведінці: уміти радіти успіхам своїх учнів, співчувати їх невдачам [2].

Зазвичай, учителі вчать дітей робити усе тільки «правильно». Що б дитина не робила – малювала, робила аплікацію і т. д., завжди поруч опиняється дорослий, який оцінює: «правильно робиш» або «неправильно робиш». Н. Роджерс вважає, що коли нам говорять «неправильно», ми хвилюємося і робимо висновок, що «я не творча людина», тим самим обезцінюючи себе [18]. Звичайно, це не означає, що необхідно зовсім відмовитися від критичного оцінювання робіт дитини, просто потрібно робити це уміло й обережно. Хочеться зауважити, що по відношенню до продуктів фантазії дітей учителі не повинні вдаватися до крайнощів. З одного боку, завищена позитивна оцінка, надмірне захвалювання може призвести до зазнайства дитини, розвитку в неї повної некритичності до своїх творінь, до неможливості сприймати критику в майбутньому й тим самим до зупинки її творчого розвитку. З другого боку, байдужість до нестримної роботи фантазії дитини, негативна оцінка її витворів часто призводить до того, що вона починає замикатися у собі, соромиться проявляти свою фантазію, а іноді втрачає віру в свої можливості й зовсім відходить від активної творчої діяльності.

Висновки. На нашу думку, лише творчий вчитель з добре розвиненою уявою може сприяти формуванню творчої особистос-

ті кожного учня, позитивно впливати на розвиток їхньої творчої уяви, фантазії. А тому сучасна початкова школа потребує вчителя, готового до того, що кожен день роботи з дітьми – це пошук, здатного до творчої педагогічної діяльності, у якого є потреба у творчій взаємодії з учнями, який здатний до творчого уявлення, фантазування, спроможний легко генерувати нові, цікаві ідеї, відходити від традиційних схем, шаблонів у навчанні та вихованні підростаючого покоління, володіє методами та прийомами розвитку фантазії у школярів, а також вміє їх застосовувати, враховуючи вікові та індивідуальні особливості учнів. Образотворче мистецтво як навчальний предмет має великі можливості для залучення дітей до художньо-творчої діяльності, розвитку їхньої фантазії.

Перспективи подальших досліджень. Подальші наші дослідження будуть спрямовані на експериментальне вивчення особливостей розвитку фантазії молодших школярів.

Список використаних джерел

1. Блонский П.П. Избранные педагогические и психологические сочинения : в 2 х т. / П.П. Блонский / [под ред. А.В. Петровского]. – Т. 1. – М. : Педагогика, 1979. – 304 с.
2. Волков И.П. Приобщение школьников к творчеству: Из опыта работы / И.П. Волков. – М. : Просвещение, 1982. – 144 с.
3. Выготский Л.С. Проблемы развития психики / Л.С. Выготский // Собрание сочинений : В 6-ти т. – Т. 3 / [под ред. А.М. Матюшкина]. – М. : Педагогика, 1983. – 368 с.
4. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте / Л.С. Выготский. – М. : Просвещение, 1991. – 93 с.
5. Завгородня О. Психологія художньо обдарованої особистості : гендерний аспект / Олена Завгородня. – К. : Наукова думка, 2007. – 264 с.
6. Ильенков Э.В. О воображении / Э.В. Ильенков // Народное образование. – 1968. – №3. – С. 33–42.
7. Ильин Е.П. Пол и гендер / Е.П. Ильин. – СПб. : Питер, 2010. – 688 с.
8. Казакова Т.Г. Теория и методика развития детского изобразительного творчества / Т.Г. Казакова. – М. : ВЛАДОС, 2006. – 255 с.
9. Комарова Т.С. Детское художественное творчество. Методическое пособие для воспитателей и педагогов / Т.С. Комарова. – М. : Мозаика-Синтез, 2008. – 160 с.

10. Креативный ребенок : Диагностика и развитие творческих способностей / [сост. Т.А. Барышева, В.А. Шекалов и др.]. – Ростов-на-Дону, 2004. – 416 с.
11. Кудрявцев В.Т. Воображение ребёнка: природа и развитие (статья первая) / В.Т. Кудрявцев // Психологический журнал. – 2001. – Т. 22. – №5. – С. 57–68.
12. Кузин В.С. Рисунок. Наброски и зарисовки / В.С. Кузин. – М. : Академия, 2004. – 232 с.
13. Лосева А.А. Психологическая диагностика одарённости / А.А. Лосева. – М. : Академический Проект; Трикста, 2004. – 176 с.
14. Мелик-Пашаев А.А. Ступеньки к творчеству : художественное развитие ребенка в семье / А.А. Мелик-Пашаев, З.Н. Новлянская. – М. : Педагогика, 1987. – 147 с.
15. Мухина В.С. Изобразительная деятельность как форма усвоения социального опыта / В.С. Мухина. – М. : Педагогика, 1981. – 240 с.
16. Полуянов Ю.А. Воображение и способности / Ю.А. Полуянов. – М. : Знание, 1982. – 96 с.
17. Полуянов Ю.А. Соотношение учебной деятельности и творчества детей на занятиях изобразительным искусством / Ю.А. Полуянов // Вопросы психологии. – № 5. – 1998. – С. 94–101.
18. Роджерс Н. Творчество как усиление себя / Н. Роджерс // Вопросы психологии. – 1990. – № 1. – С. 164–168.
19. Роменец В.А. Психологія творчості / В.А. Роменець. – К. : Либідь, 2001. – 288 с.
20. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2002. – 720 с.
21. Субботина Л. Детские фантазии : Развитие воображения детей / Лариса Субботина. – Екатеринбург : У-Фактория, 2006. – 192 с.
22. Сухомлинский В.А. О воспитании / В.А. Сухомлинский. – М. : Политиздат, 1975. – 272 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Blonskij P.P. Izbrannye pedagogicheskie i psihologicheskie sochinenija : v 2-h t. / P.P. Blonskij / [pod red. A.V. Petrovskogo]. – Т. 1. – М. : Pedagogika, 1979. – 304 s.
2. Volkov I.P. Priobshhenie shkol'nikov k tvorchestvu: Iz opyta raboty / I.P. Volkov. – М. : Prosveshhenie, 1982. – 144 s.

3. Vygotskij L.S. Problemy razvitija psihiki / L.S. Vygotskij // *Sobranie sochinenij : V 6-ti t. – T. 3* / [pod red. A. M. Matjushkina]. – M. : Pedagogika, 1983. – 368 s.
4. Vygotskij L.S. Voobrazhenie i tvorcestvo v detskom vozraste / L.S. Vygotskij. – M. : Prosveshhenie, 1991. – 93 s.
5. Zavgorodnja O. Psihologija hudozhn'obdarovanoї osobistosti : gendernij aspekt / Olena Zavgorodnja. – K. : Naukova dumka, 2007. – 264 s.
6. Il'enkov Je.V. O voobrazhenii / Je.V. Il'enkov // *Narodnoe obrazovanie. – 1968. – №3. – S. 33–42.*
7. Il'in E.P. Pol i gender / E.P. Il'in. – SPb. : Piter, 2010. – 688 s.
8. Kazakova T.G. Teorija i metodika razvitija detskogo izobrazitel'nogo tvorcestva / T.G. Kazakova. – M. : VLADOS, 2006. – 255 s.
9. Komarova T.S. Detskoe hudozhestvennoe tvorcestvo. Metodicheskoe posobie dlja vospitatelej i pedagogov / T.S. Komarova. – M. : Mozaika-Sintez, 2008. – 160 s.
10. Kreativnyj rebenok: Diagnostika i razvitie tvorcheskih sposobnostej / [sost. T.A. Barysheva, V.A. Shekalov i dr.]. – Rostov-na-Donu, 2004. – 416 s.
11. Kudrjavcev V.T. Voobrazhenie rebenka: priroda i razvitie (stat'ja pervaja) / V.T. Kudrjavcev // *Psihologicheskij zhurnal. – 2001. – T. 22. – №5. – S. 57–68.*
12. Kuzin V.S. Risunok. Nabroski i zarisovki / V.S. Kuzin. – M. : Akademija, 2004. – 232 s.
13. Loseva A.A. Psihologicheskaja diagnostika odarennosti / A.A. Loseva. – M. : Akademicheskij Proekt; Triksta, 2004. – 176 s.
14. Melik-Pashaev A. A. Stupen'ki k tvorcestvu : hudozhestvennoe razvitie rebenka v sem'e / A. A. Melik-Pashaev, Z. N. Novljanskaja. – M. : Pedagogika, 1987. – 147 s.
15. Muhina V.S. Izobrazitel'naja dejatel'nost' kak forma usvoenija social'nogo opyta / V.S. Muhina. – M. : Pedagogika, 1981. – 240 s.
16. Polujanov Ju.A. Voobrazhenie i sposobnosti / Ju.A. Polujanov. – M. : Znanie, 1982. – 96 s.
17. Polujanov Ju.A. Sootnoshenie uchebnoj dejatel'nosti i tvorcestva detej na zanjatijah izobrazitel'nym iskusstvom / Ju.A. Polujanov // *Voprosy psihologii. – № 5. – 1998. – S. 94–101.*
18. Rodzhers N. Tvorcestvo kak usilenie sebja / N. Rodzhers // *Voprosy psihologii. – 1990. – № 1. – S. 164–168.*

19. Romenec' V.A. Psihologija tvorhosti / V.A. Romenec'. – K. : Libid', 2001. – 288 s.
20. Rubinshtejn S.L. Osnovy obshhej psihologii / S.L. Rubinsh-tejn. – SPb. : Piter, 2002. – 720 s.
21. Subbotina L. Detskie fantazii : Razvitie voobrazhenija detej / Larisa Subbotina. – Ekaterinburg : U-Faktorija, 2006. – 192 s.
22. Suhomlinskij V.A. O vospitanii / V.A. Suhomlinskij. – M. : Politizdat, 1975. – 272 s.

O.M. Chorna. The features of the development of junior pupils' imagination in the fine art activity. The article emphasizes the need to develop imagination of junior pupils as an important factor in the formation of a creative personality. It is accentuated that junior school age is a sensitive period for the development of imagination, and therefore the task of modern elementary school is the use of favorable period for this mental function development. On the basis of theoretical analysis of psychological and pedagogical researches there have been revealed the patterns of development of children's fine arts activity. On the basis of own empirical researches the typical trends in the development of boys and girls' fine arts activity are described. It was found that children's gender socialization influences on the content of pictures, as well as the way of their representation. The psychological and pedagogical features of the development of junior pupils' imagination in the process of fine arts activity are revealed. The main causes of slowdown in development of the pupils' fantasy are found out. The methodological recommendations for teachers concerning the development of junior pupils' imagination in the process of fine arts activity are proved. The tasks that teachers can use in order to develop pupils' imagination at fine arts lessons are proposed. It is shown that the teacher have to provide a favorable psychological atmosphere at a lesson for the development of pupils' personalities and their imagination. It was made a conclusion that only a creative teacher can promote the formation of pupil's creative personality, positively influence on the development of their imagination. The fine arts as a subject, is proved to have great potential for involving children in artistic and creative activity, developing their imagination. The prospects for further researches on the problem of the development of junior pupils' imagination are outlined.

Key words: imagination, development of imagination, a junior pupil, creative personality, fine arts activity, pictorial self-activity, techniques of fantasizing, lesson of fine art.

Received January 14, 2015

Revised January 28, 2015

Accepted February 14, 2015